

Øster Hornum Kirke – byens ældste bygning

Skrevet 2007 af Niels Nørgaard Nielsen på baggrund af arkitekt Poul Brøggers bog om Øster Hornum Kirke fra 1972 og materiale¹ fra Lokalthistorisk Arkiv i Øster Hornum.

Øster Hornum går som landsby meget langt tilbage i tiden. Hvor langt vides ikke med bestemthed, men de mange oldtidsfund i området umiddelbart vest for byen viser, at der har boet mennesker i området helt tilbage i stenalderen. Bronzealderhøjene Frendrup Nihøje er vel de mest markante vidnesbyrd om forhistorisk tilstedeværelse af et samfund med en høj grad af organisation. I den senere jernalder, for ca. 1500 år siden, menes bebyggelsen af forskellige grunde at have flyttet sig ned i lavningen, hvor nu byen Øster Hornum ligger.

Kirken er placeret højt over byen, så den har kunnet ses langvejs fra, uanset om man kom fra Sørup, over Nihøje fra Nibe, fra Tinghøj i Estrup eller fra Molbjerg. Kun hvis man kom øst fra, fra Guldbæk, kunne kirken først ses, når man kom op over bakkekammen. Herfra sås kirken hen over landsbyen lave stråttækte huse højt hævet på den modsatte side af dalsænkningen.

Hvem der har været kirkens bygmester er umuligt at vide, men det er sikkert, at det har været én af de omrejsende bygmestre, der på den tid forestod bygningen af et stort antal af de nuværende landsbykirker. Som arbejdskraft til det mere slidsomme arbejde som fx at slæbe sten til bygningsarbejdet har de lokale beboere ydet deres indsats.

Trækirken ved Moesgård

På baggrund af byens alder og beliggenhed er det nærliggende at antage at der på et tidligt tidspunkt er blevet rejst en trækirke i byen. Om en sådan kirke har været rejst efter påvirkning af nordtyske missionærer, eksempelvis Ansgars efterfølgere, eller som et resultat af en tidligere indflydelse fra England, som fundene i det nærliggende Sebber viser, er umuligt at afgøre. Der er ikke fundet rester af en sådan trækirke, og skulle der have været rester af en sådan kirke, er de forsvundet for stedse ved restaureringen af kirken i 1938, hvor hele det gamle gulv blev gravet ud og kørt væk uden at det blev arkæologisk undersøgt. En trækirke kan have set ud som den viste, der er en rekonstruktion bygget ved Moesgård museum.

Ifølge overleveringen er Øster Hornum Kirke i sin oprindelige skikkelse bygget i 1172. Det er den tid, man bygningshistorisk kalder romansk tid. Bygninger fra romansk tid kan man kende på de små vinduer med rund overkant. Om årstallet er det helt præcise er det ikke muligt at bevise, men på den anden side er der intet i bygningens konstruktion, der modbeviser det. Kirken blev opført i tilhuggede granitkvadre efter samme koncept som alle øvrige landsbykirker blev på den tid med et kor i øst og et skib i vest. Som noget specielt skal bemærkes, at kirken blev opført med et apsis, en bygningsdel, der ellers normalt var forbeholdt større kirker. Loftet var et fladt bjælkeloft noget lavere end de nuværende gotiske spidsbuer. Apsis have dog et rundt hvælv. Der var i kirken to døre, en mandsdør mod syd og en kvindedør mod nord.

---

¹ Udover diverse arkivalier er der benyttet fotografier taget af Poul Christensen og Niels Nørgaard Nielsen

Dragstrup Kirke på Mors

Kirkens vinduer, syv i alt, var ved kirkens opførelse som nævnt meget små. Vinduerne, der vender mod nord, er de oprindelige. Inventaret i kirken har på den tid været meget spartansk. Midt mellem de to døre stod døbefonden, den samme der står i kirken nu. Alterbordet stod som nu i korets østligste ende. Om dets eventuelle udsmykning og relikvier ved man intet. Langs væggene i skibet var en slags murede bænke, hvor de ældste og skrøbeligste af menigheden kunne sidde under de til tider langvarige gudstjenester. Af udseende har kirken sikkert, fraregnet vinduerne, set ud nogenlunde som kirken i Volsted, kirken i Ellidshøj eller den her viste Dragstrup Kirke på Mors.

Plantegning² af kirken efter tilbygning af forhal

Kirkebygningen bestod som nævnt af et romansk skib, kor og apsis. Kort efter kirkens opførelse, stadig i romansk tid i begyndelsen af 1200-tallet, blev der tilbygget en forhal i vest. Om forhallen var bygget i granit som den øvrige kirke er en mulighed, men andre materialer kan være anvendt. Gennemgangen fra skib til forhal, hvor døbefonden muligvis i en periode har stået, var efter al sandsynlighed en dobbeltarkade, måske noget i stil med hvad man kan se i fx Fjenneslev eller Tveje Merløse Kirke.

Kirken i 1400-tallet³

I perioden efter år 1400 foregik den næste større ombygning af kirken, nu i den gotiske stil, der i udtryk var lys og himmelstræbende. I stedet for den gamle forhal i vest blev der nu bygget et tårn, der som den øvrige kirke blev dækket af granitkvadre. Samtidig blev åbningen mellem skib og tårn ændret til en spidsbue i stedet for den gamle dobbeltarkade.

På kirkens nordside blev der opført både et våbenhus og et sakristi. Det gamle flade bjælkeloft blev brudt ned og erstattet af høje krydshvælvninger bygget af teglsten i såvel skib, kor som apsis. I koret blev sydvinduet gjort større, mens nordvinduet blev afblændet. Syddøren blev ligeledes muret til. Senere blev vinduerne i sydsiden gjort større, så kirken indvendig kom til at fremtræde mere lys og himmelstræbende i overensstemmelse med tidens teologi.

Kalkmaleri over korbuen

Kirken blev i den katolske tid indvendigt udsmykket med kalkmalerier. Kalkmalerierne blev ved reformationen, som det skete i stort set alle danske kirker, kalket over, da indholdet af billederne ikke svarede til den lutherske teologi. Ved restaureringen i 1971 blev de afdækket, men var så beskadigede, at de ikke kunne rekonstrueres, så de fleste blev derfor igen tildækkede.

I de følgende århundreder skete der ikke de store, gennemgribende ændringer af kirkebygningen. Dog skal det nævnes, at der i løbet af 1500-tallet blev opført en indvendig spindeltrappe i tårnrummet. Reformationen i 1536 medførte derimod væsentlige ændringer af kirkens indretning. Døbefonden blev flyttet til korbuen. På alterbordet blev den nuværende altertavle sat op i slutningen af 1500-tallet. Prædikestolen i kirkens sydsiden kom til i 1604 og kort efter fulgte de første bænke, så hele menigheden kunne sidde ned, når

² Plantegning af Poul Brøgger fra bogen Øster Hornum Kirke, 1972

³ Tegnet af Sigvald J., 1960.

de sang de nye dansksprogede salmer og hørte præstens til tider meget lange prædiken. På et tidspunkt blev der indsat en temmelig bred dør i sakristiet, der nu i stedet for at blive brugt til opbevaring af kirkens liturgiske udstyr, fx alterkalk, lysestager, oblatæske og præstens messehagler, blev omdannet til ligkapel. Ved samme lejlighed blev døren fra sakristiet til koret muret til. Som et kuriosum kan nævnes, at det gamle vievandskar fra katolsk tid blev indmuret, kun halvt synlig, i sakristiets ydre vestvæg. Man kan have ment at det kunne være uheldsvangert helt at forkaste alt med tilknytning til den gamle tro.

Kirken før 1938

Efter reformationen overgik kirken i kongens eje. Kongerne var dog tit i pengenød Frederik d. 3. solgte således 1649 Øster Hornum Kirke til Gregers Krabbe, ejeren af Torstedlund. Omkring 1770 nedbrød den daværende ejer kvaderstenene og erstattede dem med teglsten. Ved den lejlighed blev tårnet nogle meter lavere end det oprindelige. Granitkvadrene brugtes efter hvad man ved til opførelse af broer over voldgraven ved herregården St. Restrup. Først i 1910 overgik kirken til selveje. Det nyopmurede kirketårn var dog ikke så solidt som det gamle, for allerede i 1845 styrtede en del af det sammen efter et lynnedslag og blev genopført i sin nuværende skikkelse med kamtakke gavle.

Udover almindelig vedligeholdelse, som i øvrigt i perioder kunne være temmelig nødtørftig, forblev kirken stort set uændret frem til en større restaurering i 1938. Ved denne restaurering blev sakristiet ført tilbage til sin oprindelige funktion og døren ind til kirken blev på ny åbnet og døren ud blev gjort mindre. Ved samme lejlighed blev der bygget et ligkapel ved indgangen til kirkegården.

Før 1938

Kirkens indre er præget af en noget voldsom istandsættelse 1938. Således gik det oprindelige kvadremurede alterbord tabt, og det nuværende er et fyrretræspanel fra omkring 1600. Det bærer en lutheransk fløjtavle fra slutningen af 1500-tallet med malerier fra 1702, forestillende Nadveren, Moses og Kristus. På bagsiden er malet bibeltekster. I tårnrummet er ophængt et altermaleri fra 1895 af Anton Dorph, "Kristus vandrer på søen". Det var anbragt som alterbillede fra 1895 til 1938, hvor det "gamle" blev gjort i stand og sat op igen på sin oprindelige plads.

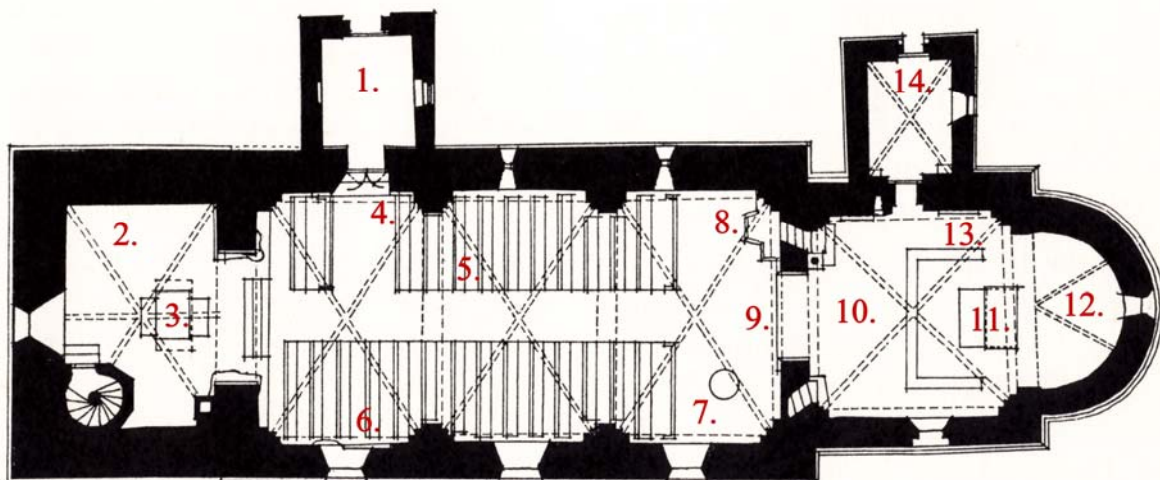
Før 1938

En iøjnefaldende ændring i 1938 var, at prædikestolen blev flyttet fra sydsiden til nordsiden. Senere restaureringer af kirken har ikke grundlæggende ændret dens udseende hverken ude eller inde. Der har mest været tale om almindelig vedligeholdelse og fornyelser af mere teknisk art såsom nyt orgel i såvel 1955 som 2004 og forbedret varme anlæg, idet kirken nu bliver opvarmet ved elektriske radiatorer. Før den tid var det dampbaserede radiatorer, opvarmet af et kul/olie-fyr, der klarede opvarmningen. Dette fyr var anbragt i en kælder ude på kirkegården. Før 1938 var der anbragt to store, hvide kakkelovne ved siden af orglet til at klare opvarmningen. Før igen, da frøs man om vinteren.

Rundvisning - kirkens indretning og udstyr

Plantegning af Poul Brøgger

1. Efter at have passeret den kraftige, jernbeslåede trædør træder man ind i våbenhuset, der i sin tid blev bygget som en slags vindfang og forstue. Betegnelsen våbenhus kommer sandsynligvis af, at landeværnets våben tit i gamle tider blev opbevaret på våbenhusets loft.
2. I tårnrummet er ophængt et par billeder. Det ene er det maleri fra 1895 af Anton Dorph, "Kristus vandrer på søen", der fungerede som alterbillede fra 1895 til 1938, hvor det "gamle" blev gjort i stand og sat op igen på sin oprindelige plads. Det andet er et hækket "Fader Vor" af ukendt oprindelse.

Går man op i tårnet gennem den snævre spindeltrappe og videre ad trætrapper og stiger, kommer man op til kirkens klokke. Den nuværende klokke er støbt i Århus i 1883. Det meste klokkeringing foregår nu om dage automatisk.

3.

Kirkens første orgel blev efter lang tids svære overvejelse købt og taget i brug juledag 1904. Dette orgel blev udskiftet i 1955 og det da anskaffede fungerede frem til 2004, hvor det nuværende orgel, tegnet af arkitekt Erik Sørensen, Øster Hornum, og bygget af orgelbygger Gunner Husted, blev opstillet. Orglet, der karakteriseres som et af landsdelens allerbedste, har 15 stemmer, 2 manualer og pedal.

4. Norddøren, der i gammel tid var kvindernes indgang, er den der nu benyttes, mens syddøren (mændenes) er helt tilmuret set udefra, mens man indefra tydeligt kan se, hvor den var. Lige indenfor døren til kirkerummet står to indsamlingsbøsser, en meget gammel af træ og en nyere af metal.
5. På samme tid, i begyndelsen af 1600-tallet, som prædikestolen blev opsat, blev der sat bænke op til menigheden. De nuværende er fra 1881 og fik deres nuværende flotte blå bemaling i 2004.

6.

Hvor den gamle syddør var, blev i 2005 opsat en figurgruppe forestillende Vandrigen til Emmaus (Lukas 24, 13-35). Det er billedhuggeren Erik Heide fra Mors, der har lavet kunstværket. Indtil det blev sat op på dette sted var et hækket "Fader Vor" op-hængt her. Det hænger nu i tårnrummet.

7.

Døbefonten, der er et kraftfuldt billedhuggerarbejde af granit fra romansk tid, 1100-tallet, har løvefigurer. På randen ses en meget usædvanlig indskrift, der vistnok kan læses som: "Ovoniam apud te est fons vite e(t) i(n) lumine tuo videbim (us) lum(en)". Det betyder: "Thi hos dig er livets kilde og i dit lys skal vi skue lyset". Ydermere er der i kanten hugget et lille hul beregnet til et lys. I sin oprindelige fremtoning har døbefonden utvivlsomt været stærkt bemalet, som det fx ses i kirken på Hjerl Hede.

Døbefonten har ikke altid stået her i sydøsthjørnet af skibet. Da kirken blev bygget stod den i midten, lige mellem de to døre i kirkens vestende. Senere blev den flyttet op i den nordlige side af korbuen. Først i 1938 kom den til at stå, hvor den nu står. Dåbsfadet af sydtysk type fra slutningen af 1500-tallet har i bunden fremstilling af Opstandelsen eller Himmelfarten.

I samme hjørne af skibet er anbragt en træfigur, der efter hvad den seneste forskning siger, forestiller Sankt Kjeld, der var provst i Viborg. Han blev helgenkåret i 1189. Hvilken tilknytning han eventuelt har haft til Øster Hornum Kirke er ukendt.

8.

9.

Prædikestolen er af egetræ og udstyret med bemalede billedskærerarbejder. Den er fra 1604 med hjørnesøjler og rektangulære felter med nytestamentlige fremstillinger i relief. Lydhimlen ovenover er samtidig.

Prædikestolen var indtil 1938 i kirkens sydside. Da den blev flyttet til nordsiden, blev der fra koret lavet en ny trappe op til den. Den gamle trappe, ligeledes fra koret, kan stadig ses.

Over korbuen hænger et stort, sengotisk krucifiks fra slutningen af 1300-tallet. I korsets hjørner ses evangelisternes symboler: Ørnen (Johannes), Løven (Marcus), Oksen (Lukas) og Englen (Mattæus).

Før reformationen hang korset, som skik var på den tid, midt i korbuen med et lille alter, lægmandsalteret, nedenunder. Da dette alter blev fjernet efter reformationen, flyttedes krucifikset op til sin nuværende plads over korbuen.

10.

Koret er udstyret med det i liturgisk henseende vigtigste af kirken inventar. Først og fremmest selvfølgelig alteret med det omkransende knæfald. I korets nordvindue er endvidere anbragt en siddende, senromansk Maria-figur fra midten af 1200-tallet. Ved opgangen til prædikestolen er der anbragt et par søjler og en figur forestillende en engel – måske ærkeenglen Gabriel. Søjlerne og figuren stammer sandsynligvis fra syddøren (mændenes indgang), der nu er muret til. Et lille sengotisk alterkrucifiks er yderligere anbragt ved opgangen til prædikestolen. Dets oprindelse er ukendt. Krucifiksets udformning kunne tyde på, at det i katolsk tid været anvendt i processionser. En smuk præstestol kompletterer korets inventar.

11.

Altertavlen dateres til slutningen af 1500-tallet og maleriet, der forestiller Den sidste Nadver, er dateret 1702. Oprindeligt var altertavlen beregnet til i fastetiden at kunne lukkes, idet fløjene kunne lukkes hen over nadverbilledet. Fløjene er på bagsiden bemalet med skriftsteder, hvilket kan tolkes derhen at disse er del af den oprindelige bemaling, idet altertavler med skriftsteder var meget udbredte i begyndelsen af 1600-tallet i den lutherske ortodoksis tid. Det oprindelige kvadernurede alterbord gik tabt ved restaureringen i 1938, og det nuværende er et fyrretræspanel fra omkring 1600. Alterstagerne er af sengotisk type fra 1500-tallet.

12. Apsisen blev som noget forholdsvist sjældent bygget allerede da resten af kirken blev bygget. Det står i sin oprindelige skikkelse bortset fra at loftshvælvet blev hævet, da resten af kirken blev forsynet med hvælvinger i 1400-tallet.
13. I koret er der i nordsiden en gravsten over Anne Bertelsdatter i Westergaard, død 1588, og hendes mand Niels Povlsen samt én over Christen Andersen Kiær, Guldbæk, og hustru Maren Bues, død 1709. Stenene har før i tiden ligget i kirkegulvet.
14. Sakristiet, som oprindeligt blev bygget og anvendt til opbevaring af kirkens værdigenstande og siden som ligkapel, fik ved ombygningen i 1938 sin oprindelige funktion tilbage og fungerer nu igen som opbevaringssted af messehagler, lysestager og andre værdigenstande til kirkeligt brug.

